

ACCOUNTICA Miesięcznik

Nr 3/Maj 2009/www.gierusz@com.pl

Spis treści :

1. Rezerwy w prawie bilansowym i handlowym cz. III – Prof. dr hab. Jerzy Gierusz, mgr Maciej Gierusz

Artykuł stanowi kontynuację cyklu rozpoczętego w Nr 1. Część trzecia została poświęcona rezerwom z tytułu odroczonego podatku dochodowego, na świadczenia pracownicze oraz pozostałym rezerwom, które są prezentowane w pozycji B.I.3 pasywów. Podstawę rozważań stanowiły Międzynarodowe Standardy Rachunkowości Nr 36 i 37 oraz odpowiadające im Standardy Krajowe Nr 4 i 6.

2. Instrumenty pochodne w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych – mgr Katarzyna Gierusz

Artykuł stanowi kontynuację cyklu poświęconego instrumentom pochodnym i rachunkowości zabezpieczeń i został poświęcony aspektom podatkowym obrotu derywatami. Szczególną uwagę zwrócono na różnice wynikające z rzeczywistego i finansowego rozliczenia kontraktów. Podstawę rozważań stanowiła ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych.

Rezerwy w prawie bilansowym i handlowym cz. III

Z punktu widzenia, ujęcia w bilansie, wyróżniamy rezerwy:

1) z tytułu odroczonego podatku dochodowego:

- a) wynikowe (B.I.1.),
- b) kapitałowe,

2) na świadczenia emerytalne i podobne (B.I.2):

- a) długoterminowe,
- b) krótkoterminowe,

3) pozostałe (B.I.3):

- a) długoterminowe,
- b) krótkoterminowe.

Zgodnie z art. 37 ust. 5 uor **rezerwy na odroczonego podatku dochodowego** tworzy się w wysokości kwoty podatku dochodowego, wymagającej w przyszłości zapłaty w związku z wystąpieniem dodatnich różnic przejściowych, to jest różnic, które spowodują zwiększenie podstawy obliczania podatku dochodowego w przyszłości. Różnice, o których mowa powstają gdy:

1) wartość księgowa aktywów przewyższa ich wartość podatkową lub

2) wartość księgowa pasywów jest mniejsza od ich wartości podatkowej¹.

Typowe źródła powstawania dodatnich różnic przejściowych po stronie aktywów to:

- ujęte na moment bilansowy dodatnie różnice kursowe od należności, pożyczek, środków pieniężnych w walutach obcych (wariant podatkowy rejestracji różnic kursowych),
- naliczone memoriałowo odsetki od należności i pożyczek,
- amortyzacja środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych „wolniejsza” od podatkowej,
- przeszacowanie inwestycji powyżej ceny nabycia/kosztu wytworzenia.

W odniesieniu do pasywów, dodatnie różnice przejściowe powstają głównie przez naliczenie na moment bilansowy dodatnich różnic

¹ Pojęcia wartości księgowej i podatkowej aktywów oraz pasywów definiują odpowiednio zapisy art. 37 ust. 2 i 3 uor.

Wartość podatkowa aktywów jest to kwota wpływająca na pomniejszenie podstawy obliczenia podatku dochodowego w przypadku uzyskania z nich, w sposób pośredni lub bezpośredni, korzyści ekonomicznych. Jeżeli uzyskanie korzyści ekonomicznych z tytułu określonych aktywów nie powoduje pomniejszenia podstawy obliczenia podatku dochodowego, to wartością podatkową aktywów jest ich wartością księgową.

Wartością podatkową pasywów jest ich wartość księgowa pomniejszona o kwoty, które w przyszłości pomniejszają podstawę podatku dochodowego.

kursowych od zobowiązań, kredytów i pożyczek (wariant podatkowy ujmowania różnic kursowych).

Rezerwę na odroczony podatek dochodowy ustala się przy uwzględnieniu stawek podatku dochodowego obowiązujących w roku powstania obowiązku podatkowego. Jeżeli skutki przeszacowania aktywów z ceny nabycia/kosztu wytworzenia do wyższej wartości godziwej odnoszone są na kapitał z aktualizacji wyceny – rezerwa również obciąża kapitał.

Rezerwy na świadczenia pracownicze są drugą grupą rezerw ujawnianą odrębnie w bilansie – pozycja B.I.2. pasywów. W ewidencji księgowej kategorię tę ujmuje się jako bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów. Dotyczą one przede wszystkim:

- nagród jubileuszowych,
- odpraw emerytalnych i rentowych oraz
- niewykorzystanych urlopów pracowniczych.

Opisywane rezerwy tworzy się tylko wtedy, gdy z przepisów prawa, układu pracy lub umów o pracę jednoznacznie wynika, że na pracodawcy ciąży obowiązek wykonania takiego świadczenia, a jego wysokość jest istotna (np. starsza wiekiem ustabilizowana załoga).

Wartość rezerwy na świadczenia pracownicze możemy obliczyć według wzoru:²

$$WBZ = \acute{S} \times P \times D \times N$$

gdzie:

WBZ - wartość bieżąca świadczenia/rezerwy na dzień bilansowy,

$\acute{S}$ - przewidywana na dzień bilansowy wartość nominalna przyszłego świadczenia,

P - prawdopodobieństwo demograficzne (np. wobec umieralności, rotacji) wypłaty świadczenia mniejsze od 1,

D - czynnik dyskontujący obniżający wartość nominalną przyszłego świadczenia do wartości, jaką ma ono w dniu bilansowym; w naszych warunkach celowe jest przyjąć czynnik dyskontujący w wysokości rentowności długoterminowych obligacji skarbowych o terminie wykupu zbliżonym do terminu wypłaty świadczenia,

N - część świadczenia „narosła” do dnia bilansowego; jeżeli np. nagroda jubileuszowa przysługuje co 5 lat, a pracownik przepracował 3 lata, to N wynosi 0,6.

W przypadkach trudniejszych (np. przy licznej załodze) przy tworzeniu opisywanych rezerw należy skorzystać z usług aktuarusza.

² Por. Z. Fedak (2005, s. 113-114)

„Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów niewykorzystanych urlopów w szczególności są dokonywane na urlopy pracowników produkcyjnych pobierających wynagrodzenia uzależnione od efektów pracy (np. akordowe). Celem ich dokonania jest właściwe odniesienie kosztów, do okresu w którym jednostka faktycznie uzyskuje efekty pracy pracowników”³.

Na **pozostałe rezerwy** ujawniane w pozycji B.I.3 pasywów, składają się przede wszystkim rezerwy na:

- restrukturyzację,
- naprawy gwarancyjne,
- skutki toczącego się postępowania sądowego,
- inne zdarzenia mogące rodzić w przyszłości koszty lub straty.

Restrukturyzacja to zaplanowane i kontrolowane przeobrażenia zakresu działania jednostki w celu poprawy skuteczności i efektywności jej funkcjonowania. Mogą się one wiązać ze:

- zmianą zakresu działalności, np. likwidacja zakładu, wydziału lub linii technologicznej,
- zmniejszeniem zatrudnienia,
- przekształceniem organizacji, techniki i technologii produkcji.

Warunkiem stanowienia rezerwy na restrukturyzację jest prawny lub umowny obowiązek jej przeprowadzenia. Pierwszy z tych przypadków zachodzi, gdy restrukturyzacja wynika z obowiązujących ustaw. W Polsce dotyczy to niektórych branż – górnictwa, hutnictwa, kolei. Utworzenie rezerwy obciąża w tym przypadku straty nadzwyczajne.

Obowiązek umowny ma u swych podstaw czynniki ekonomiczne – chęć poprawy skuteczności i efektywności działania. O zdarzeniu obligującym mówimy tu wówczas, gdy publicznie ogłoszony został plan restrukturyzacji, wskazujący na:

- „działalność lub część działalności, której ten plan dotyczy,
  - podstawowe lokalizacje, które zostaną nim objęte,
  - miejsce zatrudnienia, funkcje i przybliżoną liczbę pracowników, którzy mają uzyskać odszkodowania w zamian za zakończenie stosunku pracy,
  - kwotę nakładów, które będą poniesione oraz
  - termin, w jakim plan zostanie wdrożony”,
- a ponadto jednostka „wzbudziła uzasadnione oczekiwanie u stron, których plan dotyczy, że przeprowadzi działania restrukturyzacyjne poprzez rozpoczęcie wdrażania planu lub

³ Punkt 3.14, KSR 6.

ogłoszenie głównych elementów planu tymże stronom”⁴.

Rezerwy na restrukturyzację – tworzone z reguły w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych – obejmują przewidywane koszty i straty z tytułu:

- rekompensat i odszkodowań w związku ze zwolnieniami pracowników,
- zerwania umów leasingu, najmu i dzierżawy,
- zerwania umów z dostawcami /odbiorcami,
- likwidacji majątku.

Rezerwy na naprawy gwarancyjne (w ewidencji ujęte jako rozliczenia międzyokresowe bierne), tworzy się, gdy miało miejsce zdarzenie obligujące, jakim w tym wypadku jest sprzedaż towarów (wyrobów) objętych gwarancją. Kwota rezerwy zwiększa koszty sprzedaży – po upływie okresu gwarancji niewykorzystana rezerwa jest rozwiązywana poprzez zmniejszenie tychże kosztów. Wysokość rezerwy, o której mowa szacuje się na podstawie doświadczenia – stopnia wadliwości produktów i przewidywanych kosztów ich napraw.

Rezerwy związane ze skutkami toczącego się postępowania sądowego tworzone są, gdy przeciwko jednostce wniesiono pozew (zdarzenie przeszłe obligujące), a

prawdopodobieństwo wyroku niekorzystnego przekracza 50 %. Podstawę oceny stanowią tu: przebieg postępowania sądowego oraz opinie prawników. Kwota rezerwy powinna uwzględniać sumę roszczenia wskazaną w pozwie oraz koszty postępowania sądowego.

O ile spełnione są warunki wskazane na schemacie 1⁵, przedsiębiorstwo powinno również tworzyć rezerwy z innych tytułów:

- udzielonych gwarancji kredytowych,
- dyskontowania lub indosowania weksła obcego,
- usuwania szkód górniczych,
- rekultywacji gruntów służących wydobyciu minerałów metodą odkrywkową, hałd lub usuwania skutków degradacji terenów,
- przewidywanych strat na realizowanej umowie.

Na koniec warto wspomnieć o wysokości tworzonych rezerw. Kwota na jaką tworzona jest rezerwa, powinna być jak najbardziej właściwym szacunkiem nakładów niezbędnych do wypełnienia obowiązku na dzień bilansowy. Wyceniając rezerwę jednostka powinna:⁶

- 1) uwzględnić ryzyko i niepewność, co jednak nie usprawiedliwia tworzenia

⁵ Schemat znajduje się w Nr 2.

⁶ Por. Międzynarodowe Standardy (2007, s. 1138-1142)

⁴ Punkt 72, MSR 37

- nadmiernych rezerw, ani celowego zawyżania zobowiązań,
- 2) dyskontować kwoty rezerw, jeżeli skutek zmiany wartości pieniądza w czasie jest istotny,
  - 3) uwzględnić zdarzenia przyszłe, takie jak zmiany prawa czy postęp technologiczny, jeżeli jest wystarczająco pewne, że zmiany takie zaistnieją,
  - 4) pominąć zyski z oczekiwanego zbycia aktywów, nawet jeżeli przewidywana likwidacja jest blisko związana z przyczyną utworzenia rezerwy.

Jeżeli jednostka gospodarcza może oczekiwać zwrotu części lub całości nakładów niezbędnych do rozliczenia rezerwy (np. poprzez umowy ubezpieczeniowe), wówczas rezerwę wykazuje się w kwocie netto, to jest po potrąceniu należnych kwot – warunkiem jest tu pewność uzyskania zwrotu. Stan rezerw powinien być weryfikowany i korygowany na każdy dzień bilansowy, w celu odzwierciedlenia bieżącego, najbardziej wiarygodnego szacunku. Jeżeli ustąpiło ryzyko zabezpieczane daną rezerwą, wówczas trzeba ją rozwiązać, w przeciwnym wypadku należy rezerwę wykorzystać, ale tylko na cele, dla których była pierwotnie utworzona.

7. Podsumowanie

Stanowieniu rezerw towarzyszy dokonywanie wielu subiektywnych wyborów – dotyczą one:

- 1) oceny stopnia zagrożenia ryzykiem, co rzutuje na sam fakt utworzenia rezerwy,
- 2) kwoty w jakiej rezerwa ma być ujęta, pamiętać przy tym należy, że pozycja ta oddziałuje negatywnie dwukrotnie – obniża bowiem wynik finansowy, a ponadto podwyższa zobowiązania, co znajduje odzwierciedlenie w pogorszeniu wskaźników rentowności i wypłacalności,
- 3) momentu wyznaczenia – zwlekaniem z utworzeniem rezerwy do dnia bilansowego może znacznie wypaczyć śródroczny wynik finansowy,
- 4) ewentualnego rozwiązania rezerwy, jeżeli ustąpią przesłanki jej ustanowienia.

Do tworzenia rezerw nie zachęcają polskie przepisy podatkowe – generalnie nie uznają ich za koszty uzyskania przychodów. Jednak ich kreowanie jest nieodzownym warunkiem uznania sprawozdania finansowego za odzwierciedlające jasno i rzetelnie sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy jednostki gospodarującej.

Należy podkreślić, iż polskie regulacje w omawianym obszarze, a zwłaszcza Krajowe Standardy Rachunkowości Nr 4 i Nr 6 nie odbiegają od rozstrzygnięć przyjętych w stosownych MSR – 36 i 37.

Instrumenty pochodne w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych.

Zgodnie z art. 16 ust 1b ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych (updop/ ustawa CIT) instrumentami pochodnymi są prawa majątkowe, których cena zależy bezpośrednio lub pośrednio od ceny towarów, walut obcych, waluty polskiej, złota dewizowego, platyny dewizowej lub papierów wartościowych, albo od wysokości stóp procentowych lub indeksów, a w szczególności opcje i kontrakty terminowe. Zapis ten jest zbieżny z tym zawartym w MSR Nr 39 i Rozporządzeniu Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych (Dz.U.01.149.1674), bowiem również zwraca uwagę na fakt powiązania wartości derywatu z instrumentem bazowym. Jednak w ustawie CIT nie sama definicja kontraktu terminowego jest najważniejsza. Ważniejsze wydaje się być omówienie ogólnych kwestii dotyczących rozpoznawania przychodów i kosztów podatkowych związanych z instrumentami pochodnymi.

W updop ustawodawca nie umieścił przepisów, które wprost odnoszą się do opodatkowania derywatów. Wyjątek stanowi jedynie powyższa definicja oraz art. 16 ust. 1 pkt 8b. który określa **moment powstania**

kosztu podatkowego. Zgodnie z tym zapisem wydatki związane z nabyciem pochodnych instrumentów finansowych, uznać można za koszt dopiero w momencie realizacji praw z nich wynikających, rezygnacji z ich realizacji albo odpłatnego zbycia- o ile wydatki te nie powiększają wartości początkowej środka trwałego oraz wartości niematerialnych i prawnych. Należy w tym miejscu podkreślić, że przepis ten znajdzie bezpośrednie zastosowanie wyłącznie w przypadku opcji, gdyż tylko ten instrument wymaga początkowej inwestycji. Tak więc w przypadku nabycia opcji premia, która została zapłacona jej wystawcy zostanie uznana za koszt podatkowy przez nabywcę⁷:

- w dniu wygaśnięcia / realizacji praw przysługujących z tytułu opcji europejskiej⁸;
- w dniu realizacji praw lub w dniu ich wygaśnięcia (ostatni dzień umowy) w przypadku opcji amerykańskiej⁹.

Przychodem natomiast (art. 12 ust. 1 i 3) są między innymi otrzymane pieniądze, wartości pieniężne, w tym różnice kursowe oraz należne przychody, choćby nie zostały

⁷ P. Czajor, 2007, str. 1580

⁸ Opcja europejska daje posiadaczowi prawo, ale nie obowiązek zakupu lub sprzedaży instrumentu bazowego w dniu wygaśnięcia opcji.

⁹ Opcja amerykańska umożliwia posiadaczowi jej realizację w każdym momencie trwania umowy.

jeszcze faktycznie otrzymane. O ile uznanie premii jako przychodu dla wystawcy opcji nie budzi żadnych wątpliwości o tyle moment jej uznania stwarza pewien problem. W literaturze przedmiotu¹⁰ można znaleźć dwa alternatywne rozwiązania tego problemu. W pierwszym podejściu, zgodnym z zasadą kasową, za moment powstania przychodu przyjmuje się dzień otrzymania kwoty z tytułu premii. Oznacza to, że niezależnie od celu zawarcia kontraktu opcyjnego (spekulacja czy zabezpieczenie), kwoty otrzymane z tytułu jego wystawienia stanowią przychód do opodatkowania w momencie wpływu. W drugim zaproponowanym rozwiązaniu został wzięty pod uwagę fakt, że otrzymanie premii oznacza przyjęcie przez wystawcę zobowiązania i dlatego, do dnia jego wykonania bądź też wygaśnięcia kwota ta nie może być traktowana jako przychód.

Zdaniem Andrzeja Brody za właściwe należy uznać drugie podejście, które cechuje się symetrią oraz skupieniem zdarzeń podatkowych w jednym okresie. Właściwości te gwarantują, że efekt podatkowy nie zaburzy ekonomiki transakcji¹¹.

Jak już wcześniej zostało wspomniane rozliczenie instrumentu pochodnego może nastąpić na dwa sposoby. Fizyczne

dostarczenie instrumentu bazowego oznacza rzeczywiste rozliczenie. Dla odróżnienia kontrakty nierzeczywiste realizowane są poprzez uregulowanie różnicy w wartości kontraktu. Każda z tych metod powoduje odmienne konsekwencje podatkowe.

Przykładem rzeczywistego instrumentu pochodnego jest kontrakt forward na zakup waluty obcej za walutę krajową. W tym przypadku po stronie zbywcy i nabywcy nie wystąpi ani przychód ani koszt uzyskania przychodu. Brak jakichkolwiek skutków podatkowych przy tej transakcji spowodowane jest ekwiwalentną zamianą aktywów pomiędzy podmiotami (wymiana złotych na walutę obcą).

W przypadku kontraktu nierzeczywistego (np. kontrakt futures) sytuacja przedstawia się zupełnie inaczej. Zarówno przychód jak i koszt powstaną w dniu ostatecznego rozliczenia derywatu. Wcześniejsze określenie przychodu jest niemożliwe ze względu na charakter rozliczenia. Wielkość przychodu uzależniona jest bowiem od różnicy między wartością instrumentu w dniu jego zawarcia, a jego wartością na dzień realizacji. Uznanie kosztu w tej samej dacie wynika bezpośrednio z art. 15 ust. 4.

Istotą kontraktu swap jest wymiana przyszłych płatności według wcześniejszych

¹⁰ A. Broda, 2000, str. 111-112; P. Czajor, 2007, str. 1580

¹¹ A. Broda, 2000, str. 114.

ustaleń. Charakter tych przepływów pieniężnych jest kluczowy dla ustalenia podatkowych konsekwencji. W sytuacji, gdy obie strony wymieniają się płatnościami (jedna ze stron oblicza kwotę wg stałej stopy procentowej, a druga wg zmiennej) to analogicznie jak w przypadku rzeczywistych kontraktów przychód i koszt nie wystąpi u żadnej ze stron. Z kolei przy potrąceniu wzajemnych należności i uregulowania różnicy przez jedną ze stron przychód i koszt powstaną na dzień rozliczenia.

Tak więc zgodnie z art. 12 ust.3 przychód wystąpi w terminie wymagalności

poszczególnej płatności, za wyjątkiem sytuacji wcześniejszego uregulowania zobowiązania (w takim przypadku w dniu otrzymania świadczenia)¹². Datą powstania kosztu uzyskania przychodu zgodnie z art. 15 ust. 4 będzie data świadczenia na rzecz drugiej strony kontraktu.

Reasumując, każde rzeczywiste rozliczenie derywatu, bez względu na jego rodzaj, nie powoduje powstania przychodu i kosztu u żadnej ze stron. W przypadku nierzeczywistego kontraktu obie kategorie podatkowe powstają w dniu rozliczenia.

---

¹² Pismo Ministra Finansów z dnia 11 lipca 2000r, sygn. PB\$/AK-802-364/45/00

Literatura:

1. Broda A., *Podatkowa analiza instrumentów pochodnych- opcje*, Rynek terminowy nr 1 z 2000 roku.
2. Czajor P., *Transakcje pochodne i zabezpieczenia*, w pracy *Rachunkowość 2007: rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*, pod red.: B. Wawrzyńczak- Jędryka, Dom Wydawniczy ABC Polskie Wydawnictwa Profesjonalne, warszawa 2007.
3. Fedak Z., *Zasady wyceny aktywów i pasywów bilansu oraz ustalania wyniku finansowego*, w pracy: *Zamknięcia roku 2005, Rachunkowość, Zeszyt Specjalny*, Warszawa 2005 r.
4. Krajowy Standard Rachunkowości Nr 6 „Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe” (w publikacji).
5. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, SKwP, IASB, 2007 r.
6. Pismo Ministra Finansów z dnia 11 lipca 2000r, sygn. PB\$/AK-802-364/45/00
7. Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. z 2000r. Nr 54, poz. 654 z póź. zm.)
8. Ustawa z dnia 29 września 1994r. o rachunkowości (Dz.U. z 2002 r., Nr 76 poz. 694 z póź. zm).